

WAT HEBBEN ONDERWIJS EN VORMING AAN DE GRONDWET?

Grondwetregels in de praktijk

Op de vraag bij opinieonderzoek of de Grondwet belangrijk is, antwoorden veruit de meeste Nederlanders bevestigend. Kennen ze die dan? Nee, zeggen bijna allen. Een duidelijke lacune, zou je denken, maar kennelijk wordt dat niet zo gevoeld. In de actualiteit komt die immers nauwelijks ter sprake.

Wat wordt hieraan gedaan? Vanuit de overheid was het antwoord was tot voor kort: 'vrijwel niets!' Dat gold zowel Nederlanders als inburgeraars. Hoog tijd dus voor een grondwetreveil. In de Troonrede van 2016 kwam hiertoe een aanzet met een in het parlement onbetwiste oekaze: 'Aan grondwettelijk vastgelegde normen kan niet worden getornd'. Die ondubbelzinnige uitspraak viel in de context van intimidatie en geweld en sloeg met name op de grondrechten, te beginnen met Artikel 1 (Gelijke behandeling en het discriminatieverbod). Sinds de fundamentele grondwetswijziging van 1983 valt onder de grondrechten trouwens ook 'de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam' (artikel 11). Nogal actueel zou je denken maar toch wordt zelfs in 'me too' discussies nooit daarnaar verwezen. Obscuur gebleven zijn eveneens actuele zorgplichten van de overheid uit het eerste grondwethoofdstuk zoals 'voldoende 'werkgelegenheid', 'bestaanszekerheid', 'spreiding van welvaart', 'bewoonbaarheid van het land'. 'bescherming en verbetering van het milieu', 'culturele ontplooiing' en 'deugdelijk onderwijs'.

Ook na de toevoegingen met het discriminatieverbod en de statelijke zorgplichten bleven in zowel onderwijs als politieke praktijk 'Nederlandse waarden' losgekoppeld van de Grondwet. Zo laat de staat vandaag inburgeraars een 'participatieverklaring' tekenen waarin ze 'respect' betuigen voor 'de waarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit' en 'verklaren daarvan kennis te hebben genomen en actief een bijdrage te willen leveren aan de Nederlandse samenleving.' Die waarden zijn in grondwetregels vastgelegd. Waarom dan niet simpelweg de Grondwet tot uitgangspunt genomen voor inburgering en onderwijs gericht op 'burgerschapsvorming'?

Nu is onlangs onderwijsminister Slob met een voorstel gekomen 'tot wijziging van een aantal onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het onderwijs'. Kern is de vervanging van bestaande formuleringen in onderwijswetten door de volgende tekst:

‘Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op: a. het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens; en b. het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de Nederlandse democratische samenleving. ... Het bevoegd gezag draagt zorg voor een cultuur waarin alle bij het aanbieden van onderwijs betrokken personen in hun uitingen handelen in overeenstemming met de waarden, bedoeld in het derde lid, onderdeel a, en creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met deze waarden.’

Hier wordt burgerschap dan toch verbonden met de Grondwet, terecht beschouwd als ‘anker van de democratische rechtsstaat’. Is dat niet voldoende basis voor zowel het Nederlandse staatsgezag als het daaraan gekoppelde burgerschap? Hier benauwt de verbinding van het op de Grondwet en de mensenrechten gegronde onderwijs met een overheid die zorg wil dragen voor ‘sociale cohesie’ en een normatief gedefinieerde ‘cultuur’. Die cultuur, stelt de Memorie van Toelichting, koppelt respect voor de Grondwet aan ‘de daaruit voortvloeiende kernwaarden van vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit’. ‘Kun je die kernwaarden in een vak burgerschapsvorming leren?’, is de vraag. Niet als theorie zou je denken maar vanuit geschiedenis en actualiteit. Vreemd is dan ook dat de hele Canon van de Nederlandse geschiedenis onvermeld blijft. Die besteedt aandacht aan wat vanuit normatief oogpunt als positieve momenten kunnen gelden in onze geschiedenis maar ook aan zwarte bladzijden zoals slavenhandel en slavernij en de Duitse bezetting, de rol van de NSB inclus. Bovendien zijn er actuele probleemgebieden die grondwettelijke waarden en normen in het blikveld kunnen brengen, de klimaatcrisis bijvoorbeeld maar ook vluchtelingen en de enorme inkomensongelijkheid tussen landen en streken.

Een ‘catalogus van goed gedrag’?

Relevant is dan ook de vanuit het onderwijsveld geuite kritiek op de methode van waardenoverdracht die de minister bepleit. De bewindsman heeft, zo stelde voorzitter Berend Kamphuis van één van de onderwijsbonden, ‘een soort catalogus gemaakt van alles wat “wij” goed gedrag vinden’. Kamphuis pleit daarentegen voor burgerschapsvorming vanuit de maatschappelijke praktijk. Die wijze raad valt treffend te illustreren aan de betekenis van de Grondwet bij het zoeken naar een aanpak van de klimaatcrisis. Zo bepaalt artikel 21 dat ‘De zorg van de overheid is gericht op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu.’

Duidelijke taal weliswaar maar tegelijk zijn bij dit probleemgebied ook andere grondwetsregels actueel. Zo kunnen bezorgde boeren zich beroepen op artikel 20 over 'bestaanszekerheid' en 'spreiding van welvaart' en bouwers op artikel 19 over 'voldoende werkgelegenheid'. Bovendien geldt in alle gevallen artikel 1 met het discriminatieverbod en de opdracht tot gelijke behandeling ('Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan').

Als anker van democratie en rechtsstaat in dit land is onze Grondwet niet meer of minder dan een algemeen normatief kader voor publieke besluitvorming. Slechts zelden kan een enkel artikel beschouwd worden als onmiddellijk doorslaggevend. Intussen wel voor allen geldend en voor allen belangrijk. Om burgers, inburgeraars en leerlingen hiermee vertrouwd te maken kunnen actuele politieke en maatschappelijke problemen tot uitgangspunt worden genomen. Dat vraagt betrokkenheid vanuit meer dan een specifiek vakgebied 'burgerschapsvorming' of zo. Onze Grondwet begint -als enige ter wereld- met het woord 'Allen'. Ze vraagt ook de inzet van allen. Van alle burgers en alle volksvertegenwoordigers en in het onderwijs van alle leraren en alle leerlingen.

De Grondwetcampagne 2023

Intussen is vorig jaar een landelijke campagne gestart die zich richt op het activeren van onze Grondwet in de politieke en maatschappelijke praktijk. is van start gegaan vanuit het 'Staatshuys' in Zwolle. Dit is een plek voor innoverend organiseren, gevestigd in het geboortehuis van Johan Rudolf Thorbecke, de staatsman die met de Grondwet van 1848 de grondslagen legde voor parlementaire democratie en rechtsstaat.

Deze grondwetcampagne wordt afgesloten op 3 november 2023, wanneer ons land terugkijkt op 175 jaar democratie en rechtsstaat. Dit kan pas dan een *nationale* viering worden als in de aanloop daartoe voldoende aandacht is gekregen voor de Grondwet als fundament van waarden die in voor allen geldende regels zijn vastgelegd. De focus van de campagne ligt op verbeelding van de Grondwet, bijvoorbeeld door teksten van grondwetsregels in een herkenbare omgeving in beeld te brengen. Hieronder een sprekend voorbeeld.

Ook bij 'burgerschapsvorming' liggen de uitdagingen in verbinding met de praktijk van het leven. Met aansprekende teksten en illustraties zullen mensen van welke leeftijd ook worden aangesproken als niet zozeer object maar subject van burgerschapsvorming.

Zie www.Staatshuys.nl

Ben Keizers en Bas de Gaay Fortman